

Spravedlnost ve výkladu práva

Michael Potacs*

Abstrakt: Článek se zabývá otázkou rozsahu principu spravedlnosti při interpretaci právních předpisů. Aplikace tohoto principu dovoluje vycházet z vůle normotvůrce do té míry, kterou uznávají ostatní hlediska výkladu práva. Na druhé straně však příklady ukazují, že spravedlnost, jako výkladový princip, zdůrazňuje podstatně více význam a účel právního ustanovení než například hledisko doslovného výkladu. Předpokladem adekvátního řešení však je epistemologická analýza a metodologická klasifikace spravedlnosti jakožto výkladová hlediska.

Klíčová slova: princip, spravedlnost, výklad, vůle normotvůrce, lingvistická vůle, kritéria přičitatelnosti, doslovný význam, historický kontext, teleologická interpretace

Úvod

Vztah práva a spravedlnosti je jednou z ústředních otázek právní filozofie. Tato otázka se však dá položit z různých úhlů pohledu. Na jedné straně se lze ptát, zda jsou zákony spravedlivé. V tomto případě je vztah mezi právem a spravedlností posuzován z hlediska právní politiky. Na druhé straně však lze také položit otázku, zda mají být zákony vykládány ve světle idejí spravedlnosti. V tomto případě je pojednáno o vztahu práva a spravedlnosti z pohledu právní metodologie. Tato metodologická úvaha je předmětem následujících vysvětlení. Zabývají se otázkou, do jaké míry mohou různá pojetí spravedlnosti hrát roli při výkladu zákonů.

Za tímto účelem je třeba nejprve poukázat na to, že spravedlnost jako rozhodovací úvaha mezi různými věrohodnými interpretacemi je z velké části nesporná.¹ Spravedlnost tedy vstupuje do hry, když právní metody (tj. právní kritéria) výkladu nepřinášejí jasný výsledek. Právní kritéria výkladu tak tvoří „rámec“² působnosti spravedlnosti. Na základě toho se tvrdí, že pouze určení tohoto „rámce“ může být považováno za „akt poznání“.³ Neboť pouze tento „rámec“ lze určit na základě zákonných metod.⁴ Rozhodnutí pro variantu výkladu podle spravedlnosti v tomto „rámci“ je naopak „aktem vůle“.⁵ Spravedlnost při výkladu zákonných ustanovení lze z tohoto pohledu chápat pouze jako „ústupek“.⁶

Dále je nutné prokázat, že myšlenky spravedlnosti mohou kromě toho představovat také kritéria právního výkladu. Apel na ně tak lze chápat jako „akt poznání“, který může

* Univ.-Prof.i.R. DDr. Michael Potacs, Vídeňská univerzita. Český překlad přepracovaného textu přednášky proslavené prof. Michaelem Potacsem na Fóru Centra právní komparatistiky PF UK dne 16. 11. 2023. Překlad Luboš Tichý.

¹ Viz např. FULLER, L. L. *The Morality of Law. Revised edition*. New Haven, London: Yale University Press. 1969, s. 132; POSNER, R. A. *Legal Formalism, Legal Realism, and the Interpretation of Statutes and the Constitution*. *Case Western Reserve Law Review*. 1986–87, Vol. 37, s. 179–213; RAZ, J. *Between Authority and Interpretation*. Oxford: Oxford University Press, 2009, s. 356; REIMER, F. *Gerechtigkeit als Methodenfrage*. Tübingen: Mohr Siebeck, 2020, s. 42.

² Viz KELSEN, H. *Pure Theory of Law*. Překlad KNIGHT, M. Berkeley: University California Press. 1967, s. 350 an.

³ KELSEN, H. *Pure Theory of Law*, s. 353.

⁴ Ibidem.

⁵ KELSEN, H. *Pure Theory of Law*, s. 354. Viz také LINDROOS-HOVINHEIMO, S. *Justice and the Ethics of Legal Interpretation*. London and New York: Routledge, 2012, s. 123, která se domnívá: „Rozhodování o konkrétních interpretacích a výběr, které interpretace jsou lepší než jiné, jsou politické i etické záležitosti“ (důraz na originál).

⁶ GARDNER, J. *Legal Positivism: 5½ Myths*. *American Journal of Jurisprudence*. 2001, Vol. 46, s. 199–213.

přispět k určení významu zákonů nebo alespoň „rámce“ jejich významu. Pokusím se poté dovodit, že spravedlnost jako výkladové kritérium má někdy větší váhu při určování smyslu právního ustanovení než výklad založený na jeho znění.

1. Přičítání

K tomu je třeba začít s tradičními metodami právního výkladu, které zohledňují rozdíl mezi sémantikou a pragmatikou v přirozených jazycích.⁷ To není překvapivé, protože zákonodárci k vyjádření příkazů obvykle používají přirozené jazyky. Lze tedy také v zásadě předpokládat, že chtějí, aby jim bylo rozuměno podle pravidel přirozeného nebo obecného jazykového použití. Tradičními kritérii právního výkladu jsou také taková pravidla, i když byla speciálně typizována.⁸ Zahrnují doslovný výklad, vycházející ze sémantiky, a také pragmatická pravidla historické, systematické a teleologické interpretace. Vyjadřují „jazykovou vůli“⁹ zákonodárce, která je předmětem právního výkladu.¹⁰ Na základě toho lze právní úpravu chápat jako „řečové akty“,¹¹ které vyjadřují „jazykovou vůli“ zákonodárce podle pravidel obecného jazykového užívání (kompromisní sémantika a pragmatika).

Tradiční metody právního výkladu poskytují vodítka pro vyvozování závěrů o této „jazykové vůli“. Smysl právního ustanovení je určen tím, co lze zákonodárci přičítat jako jím zamýšlený výsledek podle těchto pravidel. Všem juristickým metodám je charakteristická základní představa, která znamená smysluplnost „jazykové vůle“.¹² I v tomto ohledu právní způsoby výkladu odpovídají obecným jazykovým zvyklostem. Je tomu tak proto, že i v běžném jazykovém užívání je význam výpovědi určován z hlediska přičítání. Z tohoto důvodu je třeba chápat přičitatelnost jako *metakritérium*¹³ komunikace obecně a právního výkladu zvláště. Je to hlavní zásada, z níž vycházejí všechna kritéria interpretace, a proto je třeba všechny metody interpretace považovat také za „kritéria přičitatelnosti“.

Z tohoto pohledu lze konstatovat, že tradiční právní metody ne zcela reflektují množství konvencí komunikace. To platí zejména pro pragmatická interpretační kritéria, která z kontextu vyvozují různé závěry o přičitatelném obsahu právního ustanovení. Příkladem je princip výkladu „*effet utile*“, který je důležitý především v judikatuře Evropského soudního dvora. Z hlediska tradičních právních metod nelze tento princip jednoznačně kvalifikovat ani jako systematický, ani jako teleologický výklad, a měl by být proto z dobrého důvodu považován za dodatečné nezávislé kritérium výkladu.¹⁴ Je třeba také poznamenat, že tradiční metody nelze vždy od sebe jasně odlišit. Například doslovný výklad se

⁷ Viz rozdíl mezi sémantikou a pragmatikou POTACS, M. Can We Escape Normativism in Law? In: BEZEMEK, Ch. – POTACS, M. – SOMEK, A. (eds). *Vienna Lectures on Legal Philosophy*. Vol. II. Oxford: Hart, 2020, s. 151–153.

⁸ POTACS, M. *Rechtstheorie*. 2nd edition. Vienna: Facultas Verlag, 2019, s. 143.

⁹ POTACS, M. *Rechtstheorie*, s. 52. Viz také FULLER, L. L. *The Morality of Law*, s. 87, který hovoří o „záměru statutu“.

¹⁰ Viz naproti tomu názor, že význam textů je „skutečným“ záměrem autorů, např. RAZ, J. Intention in Interpretation. In: GEORGE, R. P. (ed.). *The Autonomy of Law: Essays on Legal Positivism*. Oxford: Oxford University Press, 1996, s. 256 an.; FISH, S. The Intentionalist Thesis Once More. In: HUSCROFT, G. – MILLER, B. W. W. (eds). *The Challenge of Originalism: Theories of Constitutional Interpretation*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011, s. 99–100.

¹¹ Viz MARMOR, A. *The Language of Law*. Oxford: Oxford University Press, 2014, s. 22 an.

¹² POTACS, M. *Rechtstheorie*, s. 52. Viz též MARMOR, A. *Interpretation and Legal Theory*. 2nd edition. Oxford: Hart, 2005, s. 23 an., který hovoří o „připisování záměrů“.

¹³ Za označení připsatelnosti jako metakriteriia interpretace vděčím prof. Iris Eisenbergerové z Vídeňské univerzity.

¹⁴ Viz POTACS, M. – MAYER, C. Effet Utile as a Method of Interpretation. In: TICHÝ, L. et al (eds). *Effet Utile*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2014, s. 17–21 an.

může shodovat s výkladem teleologickým, pokud je v textu zákona výslovně uveden účel úpravy. Neexistuje ani jasná hranice mezi teleologickým a historickým výkladem, pokud historické pozadí ustanovení jasně vyjadřuje jeho účel. Takové potíže s vymezením však nezpůsobují žádné potíže na pozadí přičitatelnosti jakožto metakritéria výkladu. V konečném důsledku jsou všechny metody výkladu pouze jevovou formou obecné zásady, podle které lze určitému sdělení (jakým je například právní ustanovení) přiřadit smysluplný význam jen podle daných okolností.¹⁵

Především je však třeba zdůraznit, že jednotlivá (sémantická či pragmatická) interpretační kritéria mohou v konkrétních případech vyjadřovat „jazykovou vůli“ s různou mírou přesvědčivosti. Z tohoto důvodu pouze „flexibilní systém interpretačních kritérií“¹⁶ může adekvátně vyjádřit vůli zákonodárce. Takové posouzení na základě tohoto „flexibilního systému“ často vyžaduje uvážlivé posouzení přesvědčivosti příslušných posuzovaných interpretačních kritérií. Rozhodujícím vodítkem pro hodnocení jednotlivých interpretačních kritérií s ohledem na jejich příslušnou přesvědčivost je opět přičitatelnost. V souladu s tím je třeba dát přednost těm interpretačním kritériím, jež vyjadřují „jazykovou vůli“, kterou lze v konkrétním případě s největší pravděpodobností přičíst zákonodárci. Takovou „přičitatelnou vůli“ lze někdy vyjádřit výhradně pragmatickými kritérii, zejména jasným účelem daného ustanovení. Na rozdíl od často zastávaného názoru tedy znění ustanovení nutně nevymezuje hranice právního výkladu, a tedy ani pozitivního práva.¹⁷

Zásadní otázkou tak je, zda a do jaké míry mohou představy o spravedlnosti hrát roli v tomto „flexibilním systému interpretačních kritérií“. Především vyvstává otázka, zda lze spravedlnost považovat za interpretační kritérium ve výše uvedeném smyslu, které napomáhá k určení smyslu právního ustanovení a musí být vyvažováno ostatními interpretačními kritérii.

2. Spravedlnost

Abychom na tuto otázku odpověděli, je třeba hned na začátku přiznat, že ve filozofii neexistuje shoda ohledně konkrétních řešení na základě spravedlnosti. Je třeba také připustit, že existují různé názory na věcné odůvodnění projevů spravedlnosti. V současném kontextu¹⁸ však není nutné zacházet do těchto problémů. Jediným rozhodujícím faktorem je, že spravedlnost se skutečně jeví empiricky vnímatelnou v lidské realitě.

Spravedlnost je především chápána jako subjektivní pocit. Některá lidská jednání jsou lidmi vnímána jako spravedlivá a zejména také jako nespravedlivá. Podle Johna Finnise jde o „intuitivní uvědomění si vlastních diferencovaných pocitů vůči různým dobrům a špatnostem, jak si je konkrétně pamatujeme, prožíváme nebo si představujeme“.¹⁹ Tyto pocity nutně nepředpokládají, že spravedlnost mohou lidé v každém případě přesně

¹⁵ POTACS, M. *Rechtstheorie*, s. 168.

¹⁶ *Ibidem*, s. 148.

¹⁷ *Ibidem*, s. 151. Viz též RAZ, J. Authority, Law and Morality. *The Monist*. 1985, Vol. 68, s. 297–316, který se domnívá, že „přisouzení“ zákonodárci „nemusí být na základě toho, co osoba nebo instituce výslovně řekla. Může to být založeno na implikaci“.

¹⁸ Proto se v tomto kontextu nezabývám ani teoriemi spravedlnosti, jakou je též teorie Johna Rawlse. K tomu viz RAWLS, J. *A Theory of Justice*. Belknap Press: An Imprint of Harvard University Press, 1971.

¹⁹ FINNIS, J. Natural Law and Legal Reasoning. *Cleveland State Law Review*. 1990, Vol. 38, s. 1–11.

definovat. Lon Fuller správně říká, že „*můžeme vědět, co je zjevně nespravedlivé, aniž bychom mohli s konečnou platností prohlásit, jaká by byla dokonalá spravedlnost*“.²⁰ Ale kromě subjektivních pocitů se ideje spravedlnosti objevují také jako sociální jevy.

Zajisté, zvláště v pluralitních společnostech, myšlenky spravedlnosti nemohou být v žádném případě vždy nesporné a mohou si vzájemně konkurovat. Je však třeba také poznamenat, že některé z nich ve společnosti zakotvily a do značné míry byly schopny konsensu. Je tedy oprávněné, že judikatura německého Spolkového ústavního soudu například hovoří o „*opodstatněných, univerzálních koncepcích spravedlnosti*“.²¹ Mohou se například projevit v jednotlivých právních ustanoveních, která pak lze považovat za konkrétní projevy obecnějšího principu spravedlnosti. Kromě toho lze takto uznávané myšlenky spravedlnosti nalézt v tradičních právních principech, které formují právní myšlení různých právních kultur a jsou využívány i v judikatuře. Příkladem takových tradičních představ o spravedlnosti je zákaz jednat v rozporu s vlastními předchozími úkony („*venire contra factum proprium*“²²). Mezi tyto zavedené představy spravedlnosti však patří i zásada, podle níž nikdo nesmí těžit z vlastního protiprávního jednání („*nemo turpitudinem suam allegans auditur*“), jakož i zásada, podle níž nelze právo uplatňovat jen ke škodě druhých („*zákaz zneužití práva*“), nebo zásada uznání „*důstojnosti člověka jako odpovědného činitele*“, jež je v právních rádech též obsažena.²³

Takto zakořeněné pojmy spravedlnosti jsou pro výklad právních ustanovení zcela relevantní. Ideje spravedlnosti jakožto ustálené hodnoty jsou přisuzovány zákonodárcům, protože lze alespoň v zásadě předpokládat, že zákonodárci nechtějí vydávat příkazy, které nelze sladit s převládajícími hodnotami. Z tohoto hlediska lze zavedené představy o spravedlnosti považovat za kritéria přičitatelnosti, a tedy za kritéria výkladu právních ustanovení. Stejně jako jiné metody výkladu umožňují vyvozovat závěry o „*jazykové vůli*“ zákonodárce.²⁴

Proti tomuto názoru lze namítnout, že zákonodárci mají při rozhodování široký prostor pro uvážení. Mohou tedy také vydávat příkazy, které jsou v rozporu s obecně uznávanými hodnotami a tedy i zavedenými představami o spravedlnosti. Bližší pohled například na historii vzniku právního ustanovení by tedy mohl vést k závěru, že výklad, který zohledňuje uznávané myšlenky spravedlnosti, se ukazuje jako nesprávný. Ale taková námitka může jen ukázat, že spravedlnost jako kritérium výkladu nemůže mít neomezenou platnost. To je však vlastnost, kterou tento způsob výkladu sdílí s jinými uznávanými metodami právního výkladu. Neboť neomezenou platnost nelze přiznat ani doslovnému výkladu. Jistě lze předpokládat, zejména v ústavních zákonech, že zákonodárci usilují o jasné sémantické vyjádření.²⁵ Může se ale také stát, že zákonodárci použijí sémanticky nedokonalý jazyk. V takovém případě pragmatická interpretační kritéria (jako především účel

²⁰ FULLER, L. L. *The Morality of Law*, s. 12.

²¹ Viz např. Soraya. 1973, BverfGE 34, s. 269 odst. 39.

²² Viz v tomto kontextu GAN, O. The Justice Element of Promissory Estoppel. *St. Johns Law Review*. 2015, Vol. 89, s. 55–56.

²³ FULLER, L. L. *The Morality of Law*, s. 162.

²⁴ Názor, který zastává v tomto článku, je třeba odlišit od nauky Gustava Radbrucha o „*zákoném bezpráví*“; k tomu RADBRUCH, G. Gesetzlichen Unrecht und übergesetzliches Recht. *Süddeutsche Juristenzeitung*. 1946, Jhrg. 1, Nr. 5. Radbruch zastává názor, že pozitivní právo „*neplatí*“, jestliže je zvláště „*nespravedlivé*“. Podle názoru prezentovaného v tomto článku představuje spravedlnost kritérium pro interpretaci pozitivního práva.

²⁵ Viz MACCORMICK, N. Argumentation and Interpretation in Law. *Ratio Juris*. 1993, Vol. 6, s. 16–28, který hovoří o „*cile zachování jasnosti a přesnosti v legislativním jazyce*“. Stejně tak MARMOR, A. *The Language of Law*, s. 28.

zákonu) ukazují, že „jazyková vůle“ zákonodárce zahrnuje víceméně to, co je vyjádřeno v doslovném smyslu předmětného právního ustanovení.²⁶ Právní ustanovení i výrok v každodenní komunikaci mají někdy širší nebo užší význam, než jaký má sémantika.

Ani jiná uznávaná kritéria právního výkladu si však nemohou nárokovat neomezenou platnost. Dalším příkladem je „presumpce platnosti“.²⁷ Podle tohoto principu je třeba upřednostnit takový výklad, který plyne ze sémantického výkladu, že právní ustanovení v zákoně je v souladu s nadřazenou normou (jako je ústava). Tato zásada nepochybně vychází z myšlenky, že zákonodárci obecně chtějí vydávat právní akty, které jsou v souladu s pravidly vyšší právní síly. Nicméně ani s ohledem na tento princip nelze v žádném případě vyloučit (a v mnoha případech bylo empiricky prokázáno), že zákonodárci mohou čas od času jednat protiprávně. Situace je zde zcela srovnatelná s výkladem vycházejícím z uznávaných konceptů spravedlnosti: v zásadě lze totiž očekávat, že zákonodárci (nejen na základě empirických zkušeností) budou sledovat cíl zajistit, aby jejich příkazy byly v souladu s právní normou vyšší právní síly a se zavedenými představami o spravedlnosti. Jiná interpretační kritéria však mohou přesvědčivě ukázat, že v některých případech mohou příkazy zákonodárců velmi dobře porušovat nadřazené normy nebo zavedené představy o spravedlnosti.²⁸

Charakteristickým rysem interpretačních kritérií obecně totiž je, že si nemohou nárokovat neomezenou platnost.²⁹ Spíše jsou to pouze věrohodná tvrzení o chování zákonodárců, která mají určitou pravděpodobnost. Z tohoto pohledu nic nebrání tomu, abychom jako metodu právního výkladu uznali jako korektiv i odkaz na ustálené pojmy spravedlnosti.

3. Důkaz

To vede k otázce, jak lze dokázat takto zakořeněné pojmy spravedlnosti, které jsou pak určující i pro výklad. Některé z těchto hodnot jsou základem řady pozitivních právních ustanovení, která lze tedy chápat i jako projev společensky ustáleného chápání spravedlnosti. Kent Greenawalt v této souvislosti správně hovoří o „základních hodnotách právního systému“.³⁰ Jako takové „základní hodnoty“ lze chápat i tradiční právní principy (jako zákaz „zneužívání práva“³¹), pokud našly své vyjádření v právní doktríně a soudní judikatuře. Ideje spravedlnosti, které se ve společnosti zabydlely, však nemusí nutně najít vyjádření v konkrétní legislativě nebo konkrétních právních principech. Tyto přístupy však mohou pomoci určit význam určitých slov a sousloví. Doslova jde o řečové akty („*speech acts*“). Tento pojem se stal vedle oblasti filozofie a lingvistiky běžným i v právní metodologii. Znamená v podstatě souhrn řečových projevů včetně kontextu, jeho znění a gramatiky (sémantiky). V takovém případě není důvod, proč by nemohly být přičitatelné i zákonodárci a být tak zásadně věrohodným kritériem pro výklad právních ustanovení.

²⁶ O požadavku analogického závěru nebo „teleologické redukce“ v takových konstelacích např. POTACS, M. *Rechtstheorie*, s. 202 an.

²⁷ Např. SCALIA, A. – GARNER, B. A. *Reading Law: The Interpretation of Legal Texts*. St. Paul: Thomson West, 2012, s. 66.

²⁸ Viz také FULLER, L. L. *The Morality of Law*, s. 132, který hovoří o „předpokládaném legislativním záměru“ uvést právní ustanovení „do souladu s obecně uznávanými zásadami správného a nesprávného“.

²⁹ POTACS, M. *Rechtsdogmatik als empirische Wissenschaft*. *Rechtstheorie*. 1994, Vol. 26, s. 191–199.

³⁰ GREENAWALT, K. *Realms of Legal Interpretation*. Oxford: Oxford University Press, 2018, s. 87.

³¹ K těmto zásadám viz dále v III.

Samozřejmě je zde otázka prokázání společensky akceptovaných představ o spravedlnosti. Za tímto účelem by jistě bylo možné uvažovat o empirických studiích, které by však vyžadovaly značné úsilí. Pokud by někdo požadoval odpovídající empirický důkaz takových hodnot, aplikace zákona by byla konfrontována s problémy, které by bylo obtížné překonat. Je však třeba zdůraznit, že tento problém nastává i u jiných interpretačních kritérií, jakým je zejména lingvistický výklad. I zde (kromě ne vždy spolehlivého nahlédnutí do slovníků³²) je empirický důkaz významů slov běžných v lingvistickém použití jen stěží možný bez propracovaných výzkumů. Taková šetření je však obtížné provádět odborníky z praxe.

Obecně lze předpokládat, zejména v takových právních systémech, že podle vůle zákonodárců by měl být výklad jejich příkazů obecně prováděn s využitím vlastní kompetence lingvistů jakožto členů komunikační společnosti.³³ Jazyková kompetence zahrnuje nejen sémantiku, ale také pragmatická pravidla porozumění dané komunitě, která zahrnují uznávané pojmy spravedlnosti. Je to proto, že tyto pojmy spravedlnosti utvářejí kontext řečového aktu, na který se zaměřuje pragmatika.³⁴ Na myšlenky spravedlnosti lze tedy pohlížet jako na součást univerzální jazykové pragmatiky, které jsou lidem v zásadě vlastní jako členům komunikační společnosti.³⁵ Jazyková kompetence o těchto idejích spravedlnosti je vyjádřena například ve „smyslu pro přiměřenost“, o kterém³⁶ se zmiňuje Ronald Dworkin.

Takový apel na komunikační kompetence tlumočnicků v žádném případě nevede k čistě subjektivnímu hodnocení. Argumentace zohledňující argument spravedlnosti musí být intersubjektivně srozumitelná, aby působila přesvědčivě. Ale to zase platí pouze v případě, že uplatňované ideje spravedlnosti našly široké přijetí v příslušné komunikační společnosti a do té míry představují „sdílený obraz“³⁷ dobra a zla. Je pravda, že hranice takto uznávaných hodnotových konceptů je obtížné určit, a proto může mít dovolání se spravedlností při výkladu vždy subjektivní prvek. Ale ani v tomto ohledu se spravedlnost jako kritérium výkladu zásadně neliší od jiných metod výkladu. To zase platí i pro doslovný výklad, protože doslovný význam ustanovení nelze ve všech ohledech jednoznačně určit, neboť je do určité míry založen i na subjektivním posouzení ze strany vykladačů. Čím více jsou uznávány myšlenky spravedlnosti, tím méně lze jejich porušení přičítat zákonodárci. Stejně jako všechna ostatní interpretační kritéria může být dovolání se spravedlností více či méně intersubjektivně srozumitelné, a proto může mít rozdílné přesvědčovací schopnosti.

³² Skeptický ke spolehlivosti slovníků pro určení doslovného smyslu právních předpisů také FISH, S. *The Intentional Thesis Once More*. In: HUSCROFT, G. – MILLER, B. W. (eds). *The Challenge*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011, s. 99–108.

³³ POTACS, M. *Rechtstheorie*, s. 150.

³⁴ Viz pod V.

³⁵ Pozorování, že společensky přijímané představy o spravedlnosti jsou součástí univerzální pragmatiky, nemusí nutně znamenat, že tyto představy jsou stejné ve všech společnostech. Pro právní výklad jsou rozhodující především myšlenky spravedlnosti toho komunikačního společenství, na kterém je dotčený právní řád založen. Je však třeba také poznamenat, že některé z těchto koncepcí spravedlnosti také nacházejí přijetí, které přesahuje toto. Viz s ohledem na to PECZENIK, A. A. *Theory of Legal Doctrine*. *Ratio Juris*. 2001, Vol. 14, s. 75–97, který poukazuje na to, že „německá teorie přiměřených příčin ovlivnila různé evropské země“. Protože tato teorie je z velké části založena na úvahách o spravedlnosti, předpokládá to, že tyto úvahy jsou sdíleny i v jiných evropských zemích.

³⁶ DWORKIN, R. *Taking Rights Seriously*. Cambridge: Harvard University Press, 1978, s. 40.

³⁷ FULLER, L. L. *The Morality of Law*, s. 11. V této souvislosti viz také MARMOR, A. *Interpretation and Legal Theory*, s. 161, který soudí, že „soudci by měli vykládat ústavu na základě těch morálních a etických hodnot, které jsou v komunitě široce sdíleny“.

4. Metodologie

To vyvolává otázku uznávání přijatých pojmů spravedlnosti při výkladu v kontextu tradiční právní metodologie. V tomto ohledu je třeba znovu zdůraznit, že zohledňování uznávaných hodnot je formou pragmatického výkladu, protože tyto hodnoty tvoří komunikační kontext výroků a tedy i právních ustanovení. Tento kontext je zohledněn výkladem podle uznávaných konceptů spravedlnosti. Jde totiž o hodnotné zkušenosti vycházející z obecné nebo alespoň specifické právní komunikační praxe. S ohledem na tradiční právní metody výkladu je třeba poznamenat, že hodnotová zkušenost hraje v teleologickém výkladu významnou roli. Je tomu tak proto, že účel ustanovení často není výslovně uveden ani v textu zákona, ani v legislativních materiálech.

V takových situacích je třeba předpokládat, že předmětné ustanovení má účel, který by mohlo více či méně věrohodně sledovat v konkrétním kontextu.³⁸ Pro určení kontextu tímto způsobem mají komunikační hodnotové zkušenosti zásadní význam, protože utvářejí kontext, a tím i základ pro přijetí konkrétního účelu. K hodnotovým zkušenostem relevantním pro kontext však patří i obecně přijímané představy o spravedlnosti, na jejichž pozadí vznikají právní předpisy. V zásadě lze tedy předpokládat, že účelem právního předpisu je stanovit pravidlo, které je v souladu s uznávanými pojmy spravedlnosti. Nebo řečeno slovy Neila MacCormicka: „*Ale předpoklady, kvůli kterým je teleologie vůbec relevantní, souvisejí s očekáváním, že tvorba zákonů je racionální a účelová činnost vedená politickými programy strukturovanými na základě smyslu pro spravedlnost a obecné dobro*“.³⁹ Na základě této úvahy lze interpretaci s ohledem na pojmy spravedlnosti považovat za formu teleologické interpretace.

Jako teleologické kritérium výkladu může odkaz na spravedlnost především pomoci k objasnění znění právního ustanovení. To je zejména ten případ, kdy právní ustanovení obsahují slova jako „spravedlnost“ nebo „přiměřenost“, která podle svého sémantického významu odkazují na společenské hodnoty. Navíc odkaz na pojmy spravedlnosti jako forma teleologického výkladu je zcela obecně adekvátním kritériem pro konkretizaci významu sémanticky nejednoznačných nebo vágních právních ustanovení. Toto teleologické kritérium výkladu je samozřejmě nutné poměřovat v rámci „flexibilního systému interpretačních kritérií“ s jinými aspekty, jako je znění nebo textový kontext příslušného ustanovení, které by mohly způsobit, že jiný výsledek výkladu bude přesvědčivější.

5. Příklady

Je však také třeba mít na paměti, že při konkrétním poměřování (vyvažování) interpretačních kritérií v rámci jejich „flexibilního systému“ mohou mít pragmatické aspekty (jako zcela zřejmý účel zákona) větší přesvědčivost než sémantika konkrétního právního ustanovení. Demonstrují na třech příkladech, že by tomu tak mohlo být i s ohledem na pragmatické (teleologické) kritérium idejí spravedlnosti.

³⁸ Viz takový „účelový“ výklad FULLER, L. L. Positivism and Fidelity to Law – A reply to Professor Hart. *Harvard Law Review*. 1958, Vol. 71, s. 630–670; BARAK, A. *Purposive Interpretation in Law*. Princeton: Princeton University Press, 2005, s. 90 an., s. 170 an. Na rozdíl od FULLER, L. L. *The Morality of Law*, s. 231, lze tento „účelový“ výklad dobře kvalifikovat jako kritérium pro vyvolání (lingvistického) „záměru zákonodárce“.

³⁹ MACCORMICK, N. *Rhetoric and the Rule of Law*. Oxford: Oxford University Press, 2005, s. 134.

První příklad se zabývá „zákazem zneužití práva“, který dostal zvláštní podobu v „zákazu šikany“. Na rozdíl od jiných států⁴⁰ neexistuje v rakouském právním řádu výslovný obecný zákaz šikany. Takový zákaz je však uznáván rakouským Nejvyšším soudním dvorem (OGH). Dle jeho judikatury např. doslova neomezené právo na „klepání koberců“ v domovním řádu nezahrnuje takovou činnost, která je provozována výhradně za účelem obtěžování ostatních obyvatel domu.⁴¹ Obdobně se dle judikatury OGH právo na informace přiznané bez omezení v jeho doslovném smyslu nevztahuje na žádosti o informace, jejichž jediným účelem je maximální vyřízení poskytovatelů informací.⁴² Uznání nepřipustnosti takového zneužití práva má dlouhou tradici a lze je nalézt již v římském právu.⁴³ Pravděpodobně vychází z myšlenky, že podle obecně uznávaných představ o spravedlnosti by právo nemělo být uplatňováno pouze za účelem poškodit, obtěžovat nebo alespoň zaměstnat někoho jiného. Takový význam nelze, alespoň v zásadě, zákonodárci přisuzovat, i když by to jeho formulace umožňovala.

Jako další příklad převahy myšlenek spravedlnosti nad doslovným významem právního ustanovení lze uvést případ *Riggs versus Palmer*, citovaný Ronaldem Dworkinem, který ilustruje jeho doktrínu principů. Jde o rozsudek newyorského soudu, podle kterého závětní dědic nesmí vydědit osobu, kterou zavraždil, i když zákon ve svém doslovném znění takové dědictví bez omezení umožňuje.⁴⁴ Lze v tom spatřovat „teleologickou redukci“ omezující sémantický význam předmětného právního ustanovení.⁴⁵ Je totiž obtížné zákonodárci ve světle obecně uznávaných pojmů spravedlnosti přičítat, že závětní dědici budou mít nárok na dědictví, i když zůstavitele usmrtili. Jde o specifický případ obecné zásady, podle níž by nikdo neměl mít výhodu ze svého protiprávního jednání („*nemo turpitudinem suam allegans auditur*“). Vzhledem k tomu, že se jedná o obecně uznávanou zásadu, lze ji přičíst zákonodárci jako základ pro přičitatelnost „jazykové vůle“. Přispívá tak k určení významu pozitivního práva. Je tedy třeba pouze dodat, že rozsudek *Riggs versus Palmer* nepředstavuje zamýšlený „obecný útok na pozitivismus“ Ronalda Dworkina.⁴⁶

Konečně rozhodnutí německého Spolkového ústavního soudu v „procesech s příslušníky ochrany hranic“ („*Mauerschützen*“) také poskytuje příklad toho, jak mohou mít úvahy o spravedlnosti větší váhu než doslovný smysl ustanovení. Rozsudek se týkal pohraničnicků Německé demokratické republiky (NDR), kteří stříleli uprchlíky u hraniční zdi mezi západním a východním Německem a desítky jich usmrtili. Podle tehdy platného práva NDR nebyly tyto činy trestné. Bylo však otázkou, zda by mohli být potrestáni podle právního řádu Spolkové republiky Německo (SRN) po pádu berlínské zdi. Odpověď poskytuje čl. 103 odst. 2 Spolkové ústavy, který stanoví neomezený zákaz retroaktivity pro aplikaci trestního práva. Německý Spolkový ústavní soud se však přiklonil k názoru, že v projednávaném případě⁴⁷ použití tohoto ustanovení vylučuje požadavek „materiální

⁴⁰ Viz například § 226 německého občanského zákoníku (BGB).

⁴¹ OGH 12.10.1955, 2 Ob 576/55.

⁴² OGH 5.2.2008, 5 Ob 11/08s.

⁴³ Viz KODEK, G. Abuse of Law in Civil Law. In: POTACS, M. – TICHÝ, L. (eds). *Abuse of Law*. Praha: PF UK 2017, s. 77–81.

⁴⁴ DWORKIN, R. *Taking Rights Seriously*, s. 23.

⁴⁵ POTACS, M. *Rechtstheorie*, s. 111.

⁴⁶ DWORKIN, R. *Taking Rights Seriously*, s. 22.

⁴⁷ *Mauerschützen*, BVerfGE 95, 1996, s. 96 odst. 138.

spravedlnosti“. Důvodem bylo, že čl. 103 odst. 2 Spolkové ústavy má na mysli pouze trestní právo utvářené touto ústavou, a proto uplatnění zákazu retroaktivity trestního práva státu, jakým je republika NDR, nelze přičíst ústavnímu zákonodárci SRN.

To neznamená, že všechny tyto příklady jsou ve svých výsledcích zcela přesvědčivé. Měly by však ilustrovat, že úvahy o spravedlnosti mohou významně přispět k výkladu právních ustanovení, a proto by měly být reflektovány při poměrování v rámci „flexibilního systému interpretačních kritérií“.

6. Vyvažování

To mě konečně přivádí k otázce závažnosti, kterou má spravedlnost ve srovnání s jinými kritérii výkladu. V tomto ohledu je třeba znovu zdůraznit, že všechna interpretační kritéria umožňují činit závěry o „jazykové vůli“ zákonodárce s různou mírou přesvědčivosti. To platí i pro dovolávání se idejí spravedlnosti, které proto zpočátku nemají žádnou zvláštní váhu. Spravedlnost je spíše „flexibilním“ kritériem výkladu, které je třeba porovnávat s ostatními kritérii s ohledem na jejich přesvědčivost. Čím větší význam a pevnější zakotvení v sociálních názorech ideje spravedlnosti mají, tím větší je jejich váha.⁴⁸ Ideje spravedlnosti mohou nabývat na váze i jejich vyjádřením v různých právních předpisech.

Úvahy o spravedlnosti však musí být vždy vyvažovány s jinými hodnotami vyjádřenými v právních předpisech,⁴⁹ jako je například právní jistota. Dokonce i nároky, které se zdají být spravedlivé, nelze po uplynutí lhůt k odvolání nebo promlčení uplatnit. Odkaz na spravedlnost musí být především vyvažován dalšími kritérii výkladu, jako je doslovný smysl nebo historický kontext. Dovolání se spravedlnosti nachází své meze tam, kde jiná interpretační kritéria dokumentují odlišnou vůli zákonodárce s přesvědčivější silou. Stejně jako všechna ostatní kritéria výkladu je dovolání se spravedlnosti relevantní pouze do té míry, do jaké může alespoň věrohodně přispět k určení vůle zákonodárců.

Závěr

Tím se dostávám na konec mých úvah, které mohu uzavřít následující poznámkou. Dovolávání se obecně uznávaných pojmů spravedlnosti je přípustným kritériem výkladu pro určení smyslu právních ustanovení. V každém jednotlivém případě je však třeba zvažovat další přípustná interpretační kritéria, aby byla co nejlepším způsobem rekonstruována „jazyková vůle“ zákonodárců.

⁴⁸ Viz ESKRIDGE, W. N. – FRICKEY, P. P. *Statutory Interpretation as Practical Reasoning*. *Stanford Law Review*. 1990, Vol. 42, s. 321–359, kteří tvrdí, že „jasný nesoulad se současnými hodnotami [...] je podobný absurditě“.

⁴⁹ FULLER, L. L. *The Morality of Law*, s. 205, například zdůrazňuje, že žádná společnost nemůže fungovat na základě principu „Nechť je veškerý majetek rozdělen podle morální pouště“.

Justice in Legal Interpretation

Michael Potacs

Abstract: The paper deals with the issue of the scope of the principle of justice in the interpretation of legal norms. The application of this principle allows to proceed from the will of the legislator to the extent recognized by other aspects of the interpretation of law. On the other hand, however, the examples show that justice, as an interpretative principle, emphasizes the meaning and purpose of a legal provision much more than, for example, the method of linguistic interpretation. However, the prerequisite for an adequate solution is an epistemological analysis and a methodological classification of justice.

Keywords: principle, justice, interpretation, will of lawmaker, linguistic will, criteria of attributability, permissible criteria or interpretation, literal sense, historical context, teleological interpretation